

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XIV: 2016

Nr 30 (483)

Data odczytu: 05.10.2016 r.

Data wydania: 05.10.2016 r.

=====

Spotkanie 1036.

Marek Szajerka

60 lat makiety Grudziądza współautorstwa Jerzego Frycza – konserwatora zabytków z Torunia

W latach ok. 1954-1958 wykonana została makieta Grudziądza w XVIII w. Ta sugestywna makieta wywarła ogromny wpływ na postrzeganie zabudowy przestrzennej Grudziądza w dawnych wiekach. Jej współ-autorem był Jerzy Frycz.

Uważam, że warto po 60 latach od opracowania naukowego modelu makiety podnieść kwestię jej naukowej krytyki. Niewątpliwie ta makieta jest już zabytkiem. Natomiast jej współczesna wartość poznawcza dawnego Grudziądza powinna być zweryfikowana. Tym bardziej, że istnieje pomysł sporządzenia makiety średnio-wiecznego miasta i ulokowania jej na Górze Zamkowej.

Tak jak i w przeszłości, tak i obecnie często badania naukowe, m.in. z powodu przepisów o zamówieniach publicznych wykonują podmioty zewnętrzne, przebywające w Grudziądzu w okresie realizacji zadania, np. prac archeologicznych. Po wykonaniu zadania, otrzymaniu wynagrodzenia często już porzucają kontynuację tematu i przechodzą do innych zleceń. To dla nich szczególnie makieta Grudziądza w Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi jest wstępem do „rozpoznania terenu”. Widać to na przykładzie konfrontacji wyników badań archeologicznych z l. 2008-2014. Oficjalny wygląd Zamku Wysokiego po badaniach archeologicznych nie różni Współtwórcą makiety Grudziądza z lat 50 XX w. był Jerzy Frycz. Na stronie internetowej *Twórcy Kultury Torunia* można zapoznać się z następującym biogramem tego

naukowca i urzędnika: się zbyt od wyglądu tego zamku na makiecie w Muzeum¹. Niniejszy artykuł powstał na bazie rozdziału mojej pracy Zamek w Grudziądzu z 2010 r.²

Frycz Jerzy, konserwator zabytków, data urodzenia: 1927; miejsce urodzenia: Lublin; data śmierci: 18.11.1985, Toruń; dyplom: Wydział Sztuk Pięknych, konserwatorstwo, UMK, 1952 r.

Od 1938 r. do wyzwolenia mieszkał w Lubartowie. W czasie okupacji pracował i zdobywał wiedzę na tajnych kursach. Maturę zdał w Bytomiu w 1946 r., studia rozpoczął w krakowskiej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych, a kontynuował w Toruniu na kierunku konserwatorskim. Zaraz po studiach został wojewódzkim konserwatorem zabytków w Bydgoszczy, a po 2 latach przeniósł się do Pracowni Konserwacji Zabytków (PKZ), gdzie pełnił funkcję konsultanta naukowego. W 1956 r. przyjął propozycję prof. Jerzego Remera i został asystentem w Katedrze Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa. W 1967 r. objął stanowisko starszego projektanta w Zakładzie Zagospodarowania Turystycznego, bowiem ciekawiła go adaptacja zabytków dla celów turystycznych.

W 1973 r. uzyskał doktorat na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu na podstawie pracy *Restauracja i konserwacja zabytków architektury w Polsce w latach 1795-1918*. W tym samym roku powrócił na Wydział Sztuk Pięknych UMK, a w 1977 r. został najpierw kierownikiem Zakładu, następnie prodziekanem i przewodniczącym Rady Instytutu Naukowego w Toruniu, Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków, Związku Polskich Artystów Plastyków. Zajmował się klasycystyczną architekturą, barokowym malarstwem, urbanistyką i witrażownictwem. Był także terenowym inwentaryzátorem zabytków. Przykładał wagę do popularyzowania wiedzy w różnych kręgach odbiorców. Bywał więc prelegentem, recenzentem, krytykiem artystycznym, organizátorem i scenarzystą wystaw i ekspozycji muzealnych, stałym rzeczoznawcą PKZ. Pochowany w Toruniu, na cmentarzu przy ul. Gałczyńskiego.

Publikacje:

- *Architektura zamków krzyżackich, w: Sztuka pobrażęża Bałtyku, Gdańsk 1976.*
- *Restauracja i konserwacja zabytków architektury w Polsce w latach 1795-1918 (oparta na pracy doktorskiej).*
- *Budownictwo zamkowe na Pomorzu Wschodnim w 2 poł. XIV w. w: Sprawozdania Wydziału Nauk o Sztuce Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1978.*

Bibliografia:

¹ Por. M. Wiewióra [red.], *Zamek w Grudziądzu w świetle badań archeologiczno-architektonicznych. Studia i materiały*. Toruń 2012, s. 410 + płyta CD *Zamek w Grudziądzu. Studia i materiały. Wirtualna rekonstrukcja zamku*.

² M. Szajerka, *Zamek w Grudziądzu*, Grudziądz 2010. Rozdział II: II. Tezy J. Frycza na temat zagospodarowania przestrzennego Grudziądza w świetle badań ostatniej dekady XX w. i pierwszej dekady XXI w. Praca w wersji elektronicznej jest dostępna m.in. w czytelni naukowej Biblioteki Miejskiej im. Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu. Sygnatura 218042. Również publikowałem ją na serwisie Nasze Miasto, w 30 odcinkach:

<http://grudziadz.naszemiasto.pl/artukul/zamek-w-grudziadzu-odc-3,2598728,artgal,t,id,tm.html>

Kalinowski L., *Jerzy Frycz (1927-1985)*, *Tygodnik Powszechny*, 1985, nr 3, s. 6.
Arszyński, Toruńscy twórcy nauki i kultury (1945-1985), pod red. Mariana Biskupa, PWN, Warszawa 1989³.

W następstwie represji okupanta hitlerowskiego wielu polskich historyków z Pomorza zostało wymordowanych. Te luki kadrowe były uzupełniane przez młode pokolenie. Jak wynika z biogramu, dwudziestopięcioletni Jerzy Frycz, pochodzący z Lublina, zaraz po studiach został wojewódzkim konserwatorem w Bydgoszczy. Z autopsji terenu, którym zarządzał nie znał z okresu przedwojennego. Toruń przez działania wojenne został oszczędzony. Natomiast Grudziądz został zniszczony szacunkowo w 65-70 %, szczególnie Stare Miasto i Śródmieście. Zniszczenie miasta, jego zabytków, które do połowy lat 20 XX w. było większe od Torunia, dało duże pole manewru do stworzenia arbitralnej wizji historycznej w postaci zachowanej makiety. W latach 50-60 dokonano dodatkowych wyburzeń, by uzyskać efekt historyzmu⁴. W przypadku Grudziądza punktem odniesienia były Chelmno, Poznań i Toruń. Faktyczny obszar średniowiecznego Grudziądza, światło dokumentów był porównywalny z obszarem Starego Miasta Torunia. Mniejsza była natomiast gęstość zaludnienia. Grudziądz był bowiem miastem typu rolniczego. Odwołanie się do historyzmu spowodowało, że w historiografii polskiej i niemieckiej pokazuje się Grudziądz, jako miniaturowe miasto w obrębie murów, o charakterze kupieckim. Nie dostrzega się, że polska historiografia Grudziądza opiera się na polskim bryku autorstwa ks. Jakuba Fankidejskiego, z lat 80 XIX w., będącym streszczeniem hasła Graudenz z niemieckiego leksykonu historycznego, autorstwa Xaverego Froelicha, opublikowanego w 1868 r.⁵ Nie zauważono np. w podanych artykułach, że X. Froelich pod koniec życia, niejako w podsumowaniu swojej pracy badawczej zmienił zdanie odnośnie początków murowanego zamku grudziądzkiego i przypisał jego budowę Polakom przed objęciem Grudziądza przez Krzyżaków. Ten punkt widzenia X. Froelicha przypomnieli dopiero w 2002 r. Janusz Hinz oraz Paweł Grochowski⁶. W 1889 r. postawienie tezy przez Niemca, że murowane początki zamku grudziądzkiego są dziełem Polaków było bardzo odważne. Ta teza z 1889 r. jak i wcześniejsza z 1868 r., że teren Grudziądza w obrębie murów to teren zamku, nie zostały przez późniejszą historiografię niemiecką i polską dostrzeżone. Możliwe, że uznano, iż tematyka średniowiecznego Grudziądza została wyczerpana i usprawiedliwiano to zniszczeniem archiwaliów w czasie II wojny światowej. Leksykon X. Froelicha z kategorii opracowanie przeniesiono do kategorii źródło historyczne, czyli np. przypisy autora opracowania stały się źródłem historycznym.

³ *Twórcy Kultury Torunia* http://www.icimss.edu.pl/TKT/index.php?link=_artysta&id=761

⁴ Wg *Słownika Języka Polskiego PWN*. Warszawa 1995, historyzm w sztukach plastycznych (a zwłaszcza w architekturze) XIX i początku XX w., polegający na eklektycznym naśladowaniu stylów epok minionych (np. neogotyku, neorenesansu).

⁵ By o tym się przekonać, wystarczy przestudiować aparat przypisów do artykułów M. Biskupa, J. Frycza, K. Szymańskiego, opublikowanych w *Roczniku Grudziądzkim* [T. I] Grudziądz 1960.

⁶ J. Hinz, P. Grochowski, *Góra Zamkowa w Grudziądzu w szczególności powstanie, wygląd i mieszkańcy byłego zamku, jego upadek i zniszczenie używając źródeł historycznych omówił Xaver Froelich*. Grudziądz 2002, s. 5-6.

J. Frycz w latach 1954-1960 wywarł znaczący wpływ na polską historiografię powojenną dotyczącą Grudziądza w takich kwestiach jak: wygląd średniowiecznego i nowożytnego Grudziądza, datacja zabytków architektury tego miasta. Stało się to za sprawą udziału w opracowaniu makiety Grudziądza dla Muzeum, (rys. 1) oraz publikacji artykułu *Układ urbanistyczny i architektura Grudziądza* w Roczniku Grudziądzkim 1960⁷.

Na podstawie biogramu J. Frycza oraz przypisu * w jego artykule z 1960 r. można wnioskować, że makieta została wykonana w latach ok. 1954-1956⁸.

Był to pierwszy w polskiej historiografii artykuł komasujący tyle kwestii badawczych jednocześnie. Powszechna dostępność *Rocznika Grudziądzkiego* zapewne sprawiła, że wyniki badań innych badaczy stały się mniej znane, dotyczy to m. in. datacji murów obronnych i spichrzy nadwiślańskich⁹.

Rys. 1. Zamek wysoki od strony północnej. Fragment makiety współautorstwa J. Frycza.
Fot. M. Szajerka.

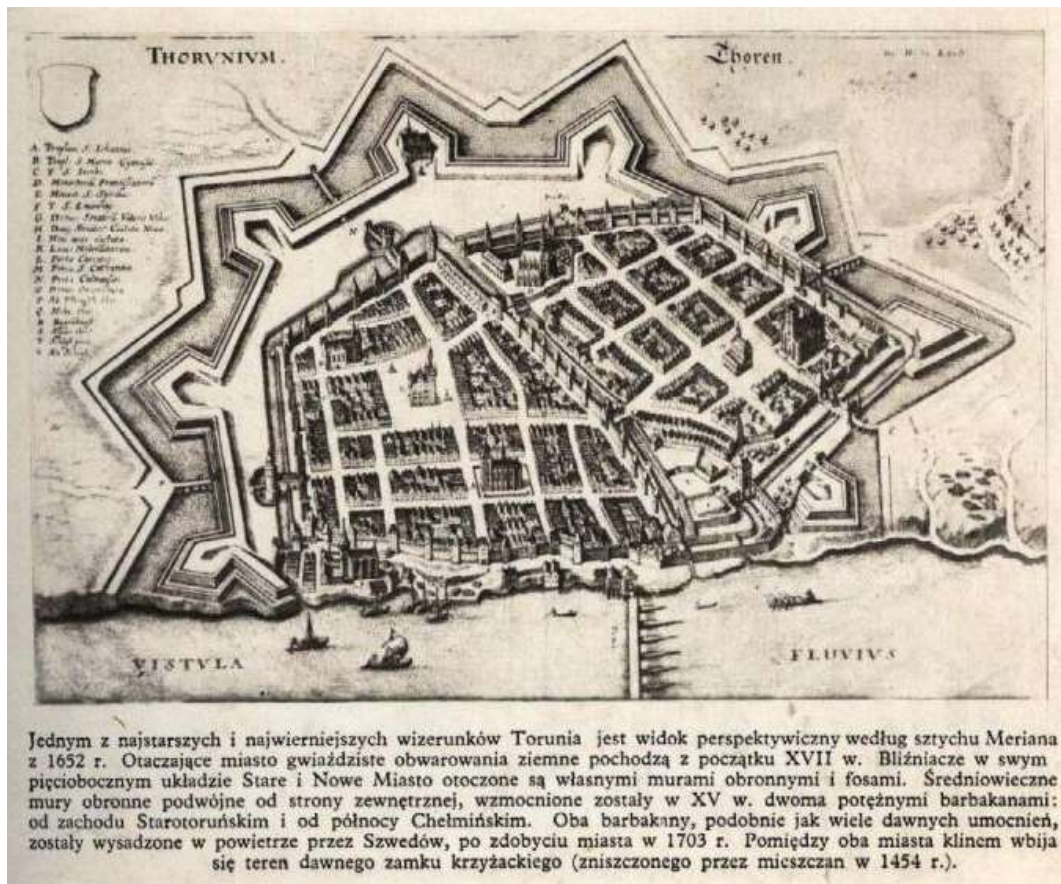
J. Frycz za poprzednimi badaczami, szczególnie niemieckimi, przyjął, że miasto średniowieczne było lokowane na terenie Grudziądza w obrębie murów, w jego części północnej. Było to w pewnym stopniu nawiązanie do poglądów X. Froelicha. J. Frycza interesowały też zagadnienia urbanistyczne. Odnośnie rozplanowania miasta, obrysu murów J. Frycz zasadniczo nie wniósł nowych elementów. Powielił on plany rekonstrukcyjne wcześniejszych badaczy, w tym C. Steinbrechta. W przeciwieństwie do poprzednich badaczy J. Frycz podjął się próby rekonstrukcji zagospodarowania kwartałów na terenie miasta. W tym przypadku, wzorując się na pla-

⁷ J. Frycz, *Układ urbanistyczny i architektura Grudziądza*, s. 31-71.

⁸ Ibidem, s. 31. W tym okresie J. Frycz pracował w Dziale Dokumentacji Naukowej Pracowni Konserwacji Zabytków, Oddział w Toruniu.

⁹ Radacki Z., *Spichlerze gotyckie nad dolną Wisłą*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Historia Sztuki, R. 1959, z. 1.

nie Torunia z XVII w., (rys. 2), przyjął zasadę, że wszystkie kwartały, z wyjątkiem rynków, były zabudowane kamienicami mieszczańskim¹⁰.

Rys. 2. Plan Torunia z XVII w. Za T. Petrykowskim.

W swojej rekonstrukcji zagospodarowania przestrzennego Grudziądza J. Frycz oparł się również na rzekomej kopii planu 1781 r., tzw. Kopii W. Giesego, (rys. 3). Jest to faktycznie plan rekonstrukcyjny z 1910 r., będący stylizowaną kompilacją kilku planów¹¹.

Rys. 3. „Kopia W. Giesego planu z 1781 r.” Za: Atlas Historyczny Miast Polskich.

¹⁰ Zob. T. Petrykowski, *Toruń*. Warszawa 1957, s. 9.

¹¹ Zob. J. Frycz, *Układ urbanistyczny i architektura Grudziądza*, s. 66. Plan opublikowany też w *Atlasie Historycznym Miast Polskich*. Grudziądz, pozycja 9.

Już po planie zamku widać, że jest to plan fikcyjny i nie może być uznany za kopię zaginionego planu z 1781 r. Uznanie fikcyjnego planu za kopię oryginału może doprowadzić do wysunięcia błędnych konkluzji. W oparciu o ten plan oraz plan katastralny miasta z 1772 r., bez odczytania zakodowanej jego treści J. Frycz przedstawił gęsto zabudowane miasto na niewielkim obszarze.

Siatkę ulic scharakteryzował następująco:

[...] *W siatce ulicznej Grudziądza charakterystyczne jest zastosowanie schematu wideł, tj. ulica wychodząca z bramy rozchodzi się w dwie równoległe biegnące ulice, które obejmują rynek. Schemat ten, którego genezy szukać można we wrzecionowatym układzie szeregu podgrodzzi, czy osad o zabudowie wzdłuż szlaku komunikacyjnego, dyktowanej przez warunki terenowe, jest uważany za punkt szczytowy w budownictwie miast średniowiecznych i często występuje w miastach krzyżackich o późnej dacie lokacji.*

Walory tego schematu polegają na zwiększeniu obronności przez zamknięcie ulicy bramnej blokiem zabudowy oraz ulepszeniu komunikacji przez podział ruchu.

*Należy zwrócić także uwagę na system regularnych obwarowań Grudziądza o podwójnych liniach muru od strony najwięcej zagrożonej, licznych basztach i fosie. Jest to zastosowanie typowego dla Krzyżaków schematu obronnego wywodzącego się z Bliskiego Wschodu i przyjętego w czasie wypraw krzyżowych przez rycerstwo zachodniej Europy, a zastosowane przez Zakon przy budowie licznych miast. [...]*¹².

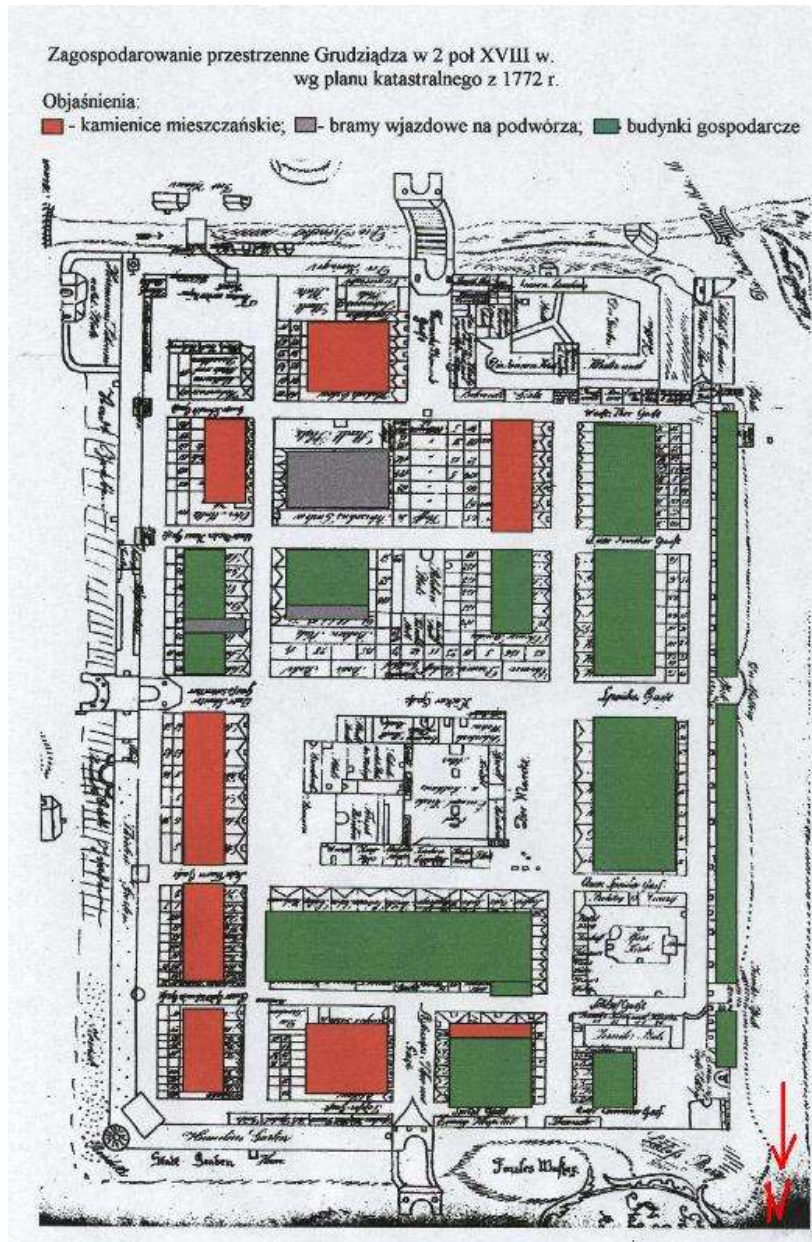
Po ponad pięćdziesięciu latach od sformułowania tych tez pojawiły się poważne rysy, które pozwalają nawet je odłożyć do działu historii historiografii. W świetle kwerendy archiwalnej końca XX w. i pierwszej dekady XXI w. tezy o istnieniu wideł i gęstej zabudowie Grudziądza średniowiecznego i nowożytnego w obrębie murów nie znajdują uzasadnienia źródłowego ani potwierdzenia archeologicznego. Odczytania kodu na planie katastralnym z 1772 r. podjął się M. Szajerka¹³. Przedstawiona przez tegoż teza o braku gęstej zabudowy kamienicami mieszczańskimi w obrębie miasta otoczonego murami, w tym braku zabudowy w południowej, zachodniej i północnej pierzei rynku wydawały się chybione i ahistoryczne w świetle dotychczasowej literatury przedmiotu. Miasto lokowane na prawie chełmińskim powinno mieć centralny rynek z ratuszem oraz zabudowane kamienicami jego pierzeje. Moje wnioski przedstawia rys. 4. J. Frycz podał następujące rozwiązanie braku kamienic średniowiecznych w Grudziądzu:

Przy utrzymującym się do połowy XIX w. układzie działek i dwutraktowych rzutach domów zewnętrzny charakter zabudowy uległ zmianie w zakresie form architektonicznych właściwych poszczególnym okresom dziejów. Gotyckie kamienice mieszczańskie nie zachowały się

¹² J. Frycz, *Układ urbanistyczny i architektura Grudziądza*, s. 37.

¹³ M. Szajerka, *Grudziądz w XIII-XVIII w. Kwestia synchronizacji różnych źródeł historycznych i jej wpływ na obraz miasta w historiografii. Studium historyczno-architektoniczne*. Grudziądz 2004, s. 75; tegoż, *Wpływ badań nad kościołem pw. Św. Mikołaja w Grudziądzu na poznanie genezy i ustroju miasta*. Rocznik Grudziądzki, T. 16: 2005, s. 315.

w Grudziądzu do naszych czasów. W przeważającej części musiały być drewniane i z muru pruskiego¹⁴.

Rys. 4. Plan. Zagospodarowanie przestrzenne Grudziądza wg M. Szajerki, naniesione na plan katastralny z 1772 r.

W roku 2007, w tomie 17 Rocznika Grudziądzkiego opublikowano *Księgę Łąkową miasta Grudziądza* z pierwszej połowy XVIII w. razem z dwoma planami katastralnymi z przełomu XVII/XVIII w., (rys.5)¹⁵. Te plany wykazały błędność tezy J. Frycza o widłach w siatce ulic Grudziądza a także pokazały inne szczegóły, które

¹⁴ J. Frycz, *Układ urbanistyczny i architektura Grudziądza*, s. 39.

¹⁵ J. Bonczkowski J., M. Panter, *Księga Łąkowa z pierwszej połowy XVIII wieku*. Rocznik Grudziądzki, T. 17: 2007, s. 171-203.

mają wpływ na postrzeganie zamku grudziądzkiego w kontekście architektoniczno-urbanistycznym¹⁶.

Plan miasta z roku 1704 (s. 30-31) *

The image shows two pages of a handwritten cadastral plan from 1704. The top page is titled 'Plan miasta z roku 1704 (s. 30-31) *'. It contains two main tables of data. The first table lists various streets and their owners, with columns for street names, owner names, and possibly measurements. The second table lists specific plots or buildings, with columns for plot numbers, owner names, and other details. The handwriting is in a historical script, likely Polish. The bottom page continues the list of streets and plots, with similar columns and entries. There are some marginal notes and a small diagram or sketch on the right side of the bottom page.

Rys. 5. Plan katastralny Grudziądza z 1704 r. w formie transkrypcji.
Za: J. Bonczkowski, M. Panter.

Plany te zawierają istotne informacje o siatce ulic Grudziądza oraz jego zagospodarowaniu przestrzennym. Wykluczają one sugerowane przez J. Frycza widły, ponieważ przez środek miasta biegnie ulica. W ich świetle obecna ulica Klasztorna w części południowej oraz ulica Stara w części północnej są relikdami jednej ulicy, której częścią był też Stary Rynek. Plany potwierdzają brak gęstej zabudowy poszczególnych pierzei rynku, istnienie całego kwartału przy ul. Szewskiej bez kamienic mieszczańskich, zgodnie z wynikiem rozkodowanego planu katastralnego z 1772 r.

Bezpośrednio dla obecnych badań archeologicznych zamku istotna jest informacja o braku bezkolizyjnego wjazdu na zamek od strony miasta, co stawia pro-

¹⁶ Tamże, s. 178-181. Załączniki 1 i 2.

blem strony frontowej zamku. Czy była ona od północy, czy południa? Czy wieża Klimek była przy głównej bramie wjazdowej w czasach krzyżackich. Inwentarze z czasów staropolskich eksponują Bramę Kamienną od strony południowej, na drugim natomiast planie jest Brama Fijewska od strony północnej. Plan katastralny z 1772 r. pokazuje też bramę od strony południowo-zachodniej zamku wysokiego, której prześwit jest skierowany w kierunku Wisły. Droga na zamek wysoki od strony południowo-zachodniej jest zaznaczona na planie inwentaryzacyjnym zamku z ok. 1750 r.¹⁷

Moje zdanie w tym tekście o „obecnych badaniach archeologicznych” pochodzi z 2009 r. Naukowcy toruńscy poszli śladem H. Jacobiego i nasze drogi, co do poglądu na obraz Zamku Wysokiego i Grudziądza się rozeszły. Również moja praca *Zamek w Grudziądzu* w efekcie końcowym okazała się dla nich nieprzydatna i została przez to gremium zignorowana. Praca archeologów bydgoskich A. i A. Retkowskich z firmy *Aureus*, z 2014 r. na terenie Zamku Wysokiego, pokazała, że nie można było wjechać bezpośrednio na dziedziniec Zamku Wysokiego od strony południowej, przez Bramę Kamienną. Nie wpłynęło to jednak na rewizję poglądów naukowców z UMK¹⁸. Przypuszczam, że o daleko idącym konserwatyźmie poglądów ze strony naukowców z UMK zadecydował partykularyzm. Główny rekonstruktor planów mgr Bogusz Wasik, bazujący na pracy H. Jacobiego, w marcu 2015 r. obronił pracę doktorską pt.: *Budownictwo zamkowe na ziemi chełmińskiej (XIII-XV wiek)*¹⁹. W tej sytuacji korekta częściowych wyników badań archeologicznych z 2012 r. o wyniki z 2014 r. wpłynęłaby zapewne na rozprawę doktorskiej w wątku grudziądzkim.

Zagadnienie weryfikacji badań i wyjście z gorsetu ich stanu na 1960 rok wielokrotnie podkreślałem w swoich artykułach²⁰.

¹⁷ Plan ten odkrył i opublikował w 1997 r. pracownik naukowy UMK w Toruniu W. Sieradzan. Zob. Atlas Historyczny Miast Polskich. Grudziądz. Toruń 1997.

¹⁸ Por. B. Wasik, *Prace budowlane na zamkach w Grudziądzu i Toruniu u progu XIV wieku. Przyczynek do badań nad średniowiecznymi warsztatami budowlanymi w Prusach*, w: Rocznik Grudziądzki, T. XII, 2014, s. 99-112.

¹⁹ <https://archeologiajakub.wordpress.com/2015/03/08/obrona-pracy-doktorskiej-bogusza-wasika/>

²⁰ Zob. Szajerka, Zamek grudziądzki i jego część składowa Zamek Wysoki w świetle badań archeologicznych, Grudziądz 2015, s. 1; M. Szajerka, m.in.: *Grudziądz w XIII-XIV w.*, Grudziądz 2001, s. 148, maszynopis w czytelni naukowej Biblioteki Miejskiej im. Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu; *Szkoła biskupa misyjnego Prus św. Chrystiana – przyczynek do dziejów szkolnictwa wyższego w Polsce*, w: Piotrkowskie Zeszyty Historyczne, T. 5, 2003, s. 63-94; *Grudziądz w XIII-XVIII w. Kwestia synchronizacji różnych źródeł historycznych i jej wpływ na obraz miasta w historiografii*. Grudziądz 2004, s. 308. Wydruk przechowywany w czytelni naukowej Biblioteki Miejskiej im. Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu; *Wpływ badań nad kościołem św. Mikołaja w Grudziądzu na poznanie genezy i ustroju miasta*, w: Rocznik Grudziądzki, T. XVI, 2005, s. 285-323; *Średniowieczne baszty ustępowe w panoramie miasta Grudziądza ze szczególnym uwzględnieniem pierwotnego przeznaczenia spichrzy nr 49-51.*, w: Rocznik Grudziądzki, T. XVII, 2007, s. 53-75; artykuły w Biuletynach Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, [dalej BKMDG]: *Zamek grudziądzki z wieżą Klimek w świetle źródeł historycznych*, BKMDG, nr 1, R. VI (2008); *770 rocznica lokacji Grudziądza wg lustracji województwa chełmińskiego z 1664 r.*, BKMDG, nr 32, R. VII (2009); *Rekonstrukcja podstawy wieży Klimek w 2007 r.*, BKMDG, nr 14, R. VII (2009); *Rezydencja kanoników chełmińskich w Grudziądzu w XVI-XVIII w.*, BKMDG, nr 12, R. VIII (2010); *Średniowieczne figury terakotowe i inne detale architektoniczne na ścianach wieży kościoła św. Mikołaja*, BKMDG, nr 10, R. VII (2009); *Terytorium Grudziądza w świetle przywilejów lokacyjnych*, BKMDG, nr 21, R. VII (2009); *Zamek grudziądzki w świetle wystawy archeologicznej w Muzeum*, BKMDG, nr 31, R. VIII

Plany te pokazują, że na przełomie XVII/XVIII w. nie było ul. Ratuszowej. Kościół św. Mikołaja przylegał do murów kolegium. Informację tę potwierdziły wykopy w 2006 przy fundamentach kościoła pojezuickiego, (rys.6-8). Do fundamentów kościoła przylegały zapewne fundamenty rozebranych przy końcu XVIII w. kaplic kościoła św. Mikołaja.

Rys.6-7. Fundament kościoła pojezuickiego od strony ul. Ratuszowej.
Fot. M. Szajerka. 2006 r.

(2010); *Panorama Grudziądza w kościele parafialnym w Szembruku*, BKMDG, nr 36, R. VIII (2010); *Grudziądz jako przedzamcze w okresie średniowiecza i czasach nowożytnych*, BKMDG, nr 15, R. IX (2011); *Szkoła kolegiacka na obecnym Rynku w latach 1218(?)–1772*, BKMDG, nr 28, R. X (2012); *Zamek wysoki w Grudziądzu w świetle źródeł historycznych oraz eksploracji archeologicznej z lat 2006–2009*, BKMDG, nr 22, R. X (2010); *Kościół św. Mikołaja w Grudziądzu pod koniec XVIII w.*, BKMDG, nr 30, R. XIII (2013); *Stajnie średniowieczne w Grudziądzu*, BKMDG, nr 4, R. XII (2014); *Wiązania cegieł w grudziądzkich zabytkach architektury średniowiecznej*, BKMDG, nr 24, R. XII (2014); *Folusz w Młynie Górnym*, BKMDG, nr 28, R. XII (2014); *Dawny zegar ratuszowy i późniejsze zegary wieżowe w Grudziądzu*, BKMDG, nr 30, R. XII (2014); *600 rocznica budowania wodociągu miejskiego Grudziądza. Problem wody pitnej w Grudziądzu od XIII do XVIII w. 1415–2015*, BKMDG, nr 31, R. XII (2014); *Kompleks szpitalny Świętego Ducha w Grudziądzu z XIII w.*, BKMDG, nr 9, R. XIII (2015); *Zamek wysoki w Grudziądzu w świetle źródeł historycznych oraz eksploracji archeologicznej z lat 2006–2009*, w: R.B. Kucharczyk, *Zamek w Grudziądzu. Część druga*, Grudziądz, [2013]; D. Bujakowski, J. Ingram, M. Szajerka, *Grudziądz – nieznaną kartą z dziejów cystersów*, w: *Pelplin 725 rocznica powstania opactwa cysterskiego. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w Pelplinie. Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu*, Pelplin –Tczew 2002, s. 419–427; *Zamek Wysoki*, Grudziądz 2010, s. 133. Praca dostępna w formie elektronicznej w czytelni naukowej Biblioteki Miejskiej im. Wiktora Kulerskiego w Grudziądz. Jest to poprawiona wersja pracy, napisanej w okresie od czerwca do sierpnia 2009 dla potrzeb prowadzonych badań archeologicznych, w moim zamyśle, jako nowoczesne studium historyczno-architektoniczne. Do wykonania tego opracowania zachęcił mnie w czerwcu 2009, prowadzący wówczas badania archeologiczne na Górze Zamkowej M. Wiewióra. Natomiast do przygotowania tej pracy pod kątem ewentualnego jej wydania drukiem zachęcił mnie R. B. Kucharczyk. Obu Panom za te zachęty do mobilizacji wykonania tej pracy jeszcze raz serdecznie dziękuję.

Na planach katastralnych z przełomu XVII/XVIII w. na uwagę zwraca też fakt braku spichrzy nadwiślańskich, jako własności mieszczan. Nie zostały one uwzględnione, jako nieruchomości mieszczan. Brak dotychczas śladów osadnictwa średniowiecznego w południowej pierzei rynku archeologicznie stwierdziła dotychczas M. Kurzyńska²¹. Znalezione tam najstarsze artefakty datowane są na 2 połowę XVI w.

Również na początku XX w. w wizji artystycznej brano pod uwagę bezkolejny wjazd do Zamku Wysokiego od strony północnej, (rys. 9).

Rys. 8. *Wyjazd Krzyżaków z zamku. Malarz nieznanym*²².

Podsumowując ten artykuł, który nie wyczerpuje krytyki naukowej makiety Grudziądza w Muzeum, powinno się moim zdaniem pomyśleć o wykonaniu wizualizacji komputerowej Grudziądza, ale w precyzyjnie określonym czasie. Przykładowo bryła kościoła św. Mikołaja z 1 poł. XVIII w. różniła się od bryły z przełomu XVIII/XIX w. W piwnicach kamienic Starego Miasta zachowały się np. relikty obwarowań wewnętrznych, np. od strony ulic Pańskiej i Szkolnej. Istotnym elementem jest zaakcentowanie wrzecionowatej ulicy, której relikdami są ul. Klasztorna i Stara. Precyzyjnie powinna być pokazana np. fasada zachodnia spichrzy nadwiślańskim, w tym szczególnie od numeru 35 do 47. Ten jednorodny kompleks architektoniczny, o długości ok. 100 m, został zaprojektowany jednocześnie a jego funkcja, jako spichrzy jest zapewne wtórna w stosunku do wcześniejszego przeznaczenia, jako stajni. Podobnie powinno się zrezygnować z ratusza, wzorowanego na chełmińskim i poznańskim. J. Frycz znalazł rozplanowanie kompleksu z podwórkami wewnętrznymi a mimo to na makiecie wstawił „ratusz z Chełmna” lub z „Pozna-

²¹ M. Kurzyńska, *Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w Grudziądzu w 2000 r. w kwartale pomiędzy ulicą Spichrzową/Pańską/Wodną/Poprzeczną*. Rocznik Grudziądzki 2003, T. 15: 2003, s. 9-38.

²² Obraz olejny na ścianie w gmachu II Liceum Ogólnokształcącego im. Jana III Sobieskiego w Grudziądzu. Obraz powstał w XX w. przed 1920 r. Autorstwo obrazu przypisuje się niemieckiemu malarzowi Gustawowi Breuningowi.

nia”. Również Brama Wodna powinna być pokazana, zgodnie z udokumentowanymi fotografiami z 1945 r., faktycznie jak było, bez historyzmu. Czyli od strony południowej dojazd przez Most Bramy Toruńskiej i ulicą Tragarzy na terenie klasztoru benedyktynek. Takie unikalne rozwiązania komunikacyjne z przeszłości powinny się za pośrednictwem makiety promować.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.